

Т. Г. ШЕВЧЕНКО
ПРО ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

Геніальний художник слова Тарас Григорович Шевченко, подібно до своїх великих соратників В. Белінського, М. Добролюбова, О. Герцена, М. Чернишевського, був поетом-інтернаціоналістом, поборником дружби і культурного єднання усіх народів світу, серйозним і вдумливим цінителем надбань світової культури. Широком колам читачів відомі рядки з Шевченкової поеми «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм», в яких висловлюється заклик до української інтелігенції вивчати життя і культурні надбання рідного народу поряд з використанням досягнень світової культури:

Не дуріте самі себе!
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь.

Це естетичне кредо Т. Г. Шевченко не тільки проголошував, але й здійснював на практиці, застосовував у власній творчості. Рішучий противник сліпого, рабського схилення перед усім закордонним, український поет в той же час надзвичайно високо оцінював прогресивну класичну зарубіжну літературу, постійно вивчав художні творіння класиків античної літератури, епохи Відродження, Просвітництва й пізнього часу.

У щоденнику Шевченка і в його листах знаходимо немало цінних позитивних висловів про художню спадщину Данте і Байрона, Гете і Беранже, Берса і Барб'є та багатьох інших зарубіжних письменників, з чіткими творами український Кобзар знайомиться вже в молоді роки.

Побудована значною мірою на автобіографічних матеріалах повість Т. Г. Шевченка «Художник», в якій зображені події другої половини 30-х років, дає нам підставу судити про великий обсяг читання молодого тоді поета і художника: тут згадуються імена Овідія, Річардсона, Дефо, Дікенса, Вальтера Скотта, Гете та інших славновісних діячів світової культури.

Одним з найбільш улюблених Шевченком видатних художників слова епохи Відродження був геніальний англійський драматург і поет Вільям Шекспір. Тарас Григорович Шевченко не знав мови автора «Отелло», проте це не перешкодило йому відчутти силу і високу художність

творів англійського драматурга завдяки перекладам їх на російську мову.

Відомо, що ім'я Шекспіра вперше з'являється в російській літературі в середині XVIII ст. у творах Сумарокова. Трохи пізніше появляються переклади п'єс англійського трагіка на російську мову: 1787 р. «Юлій Цезар» в перекладі Карамзіна, 1811 р. — «Гамлет», перероблений С. Вісконтовим. Згодом у 1837 р. п'єси Шекспіра «Гамлет», «Отелло», «Річард III», «Юлій Цезар» та інші виходять у перекладі М. Полевого. Популяризаторами творів англійського драматурга виступають декабристи, а за ними і революціонер-демократ В. Г. Белінський, який опублікував свою знамениту статтю про «Гамлета». Особливо великої популярності набувають в Росії твори Шекспіра саме в 40—50-ті роки завдяки майстерному перекладу їх на російську мову, здійсненому прогресивним діячем, другом Герцена і Огарьова, Кетчером Миколою Христовичем (1809—1886). Як свідчать документи, Шевченко читав твори Шекспіра саме в перекладі Кетчера, вони почали виходити у світ з 1834 р.

Проте не виключена можливість, що поет міг читати їх і в перекладі інших авторів. Вперше з п'єсами англійського драматурга український поет познайомився в Петербурзі, під час навчання в Академії художеств. Тут Шевченко мав змогу користуватися бібліотекою академії, де поряд з досконалим вивченням російської і української літератури читав твори зарубіжних класиків Шекспіра, Міцкевича, Байрона, Шіллера, Гете, Бальзака, які зміцнювали його світогляд та естетичні позиції.

Інтерес Шевченка до творів Вільяма Шекспіра був не скороминущим, випадковим, а постійним. За свідченням поетового сучасника П. Куліша, Тарас Шевченко «Шекспіра возив з собою, куди б не їхав». Опинившись на деякий час в с. Борзни на Чернігівщині, поет у листі від 1 лютого 1847 р. до М. І. Костомарова просить переслати туди твори англійського драматурга: «...пошліть Хому (слуга Костомарова. — Ф. Б.) до мого товариша, нехай він возьме у його портфель, ящик або скриньку з красками і Шекспіра».

Для українського поета, палкого прихильника таланту автора «Гамлета», Кетчерів переклад творів видатного драматурга став настільною книгою. З нею Шевченко не розлучався аж до арешту в справі Кирило-Мефодіївського товариства. Після арешту поета в 1847 р., поряд з іншими любимими книгами, твори Шекспіра були втрачені Шевченком. Проте він і з заслання турбує друзів з приводу можливості пересилання йому творів англійського трагіка. Про це ми довідемося з листів Тараса Григоровича до М. Костомарова, М. Лазаревського, А. Лизогуба.

Так, у листі до А. Лизогуба від 11 грудня 1847 р. з Орської фортеці поет просить надіслати йому твори Шекспіра в перекладі Кетчера та «Одіссею» в перекладі Жуковського: «Якщо найдете в Одесі Шекспіра, переклад Кетчера, або «Одіссею», переклад Жуковського, то пришліть... бо ей-богу, з нудьги одурію!» — писав він.

Близький знайомий українського поета А. Лизогуб, що перебував тоді в Одесі, позитивно відгукується на прохання і 7 січня 1848 р. в листі обіцяє Шевченку прислати твори Шекспіра, а вже 7 лютого 1848 р. він надсилає їх разом з приладами для малювання. Про це довідемося з листа Тараса Григоровича від 7 березня 1848 р., адресованого з Орської фортеці Лизогубові; в ньому поет висловлює свою радість у

¹ Т. Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах, т. III. Держлітвидав, 1949, стор. 294.

зв'язку з одержанням творів Шекспіра та малярської скриньки і широдякує за надіслані книги і речі: «Сьогодні неділя — на муштру не поведуть, цілісний день буду переглядати твій подарунок... Переді мною передивився все, все до крихотки ціле: і Шекспір, і папери, і фарби...»

Видатний англійський драматург продовжував залишатися постійним супутником Тараса Шевченка і під час перебування його в миколаївській солдатчині. І там, відірваний від цивілізованого світу, позбавлений можливості розпоряджатися своєю долею, український поет не розлучався з класиками російської і зарубіжної літератури, зокрема, він знаходив вільний час для читання надісланих йому творів англійського драматурга. Шевченків земляк офіцер Уральського козацького війська М. Савичев у мемуарах «Короткочасне знайомство з Тарасом Григоровичем Шевченком» згадує, що коли в один з вільних від муштри недільних днів він зайшов до поета в казарму, то застав його «лежачим з книгою». І далі: «Він встав, поклав книгу на полицю в головах, де лежали ще книги, і став одягатися. Поки він брав кісет, тютюн, застібав на три гудзики коротеньке парусинове пальто, я взяв з полиці одну з книг. Це були історичні драми Шекспіра в перекладі Кетчера². Очевидно, ті, які одержав поет від Лизогуба. Проте скоро за порушення царської заборони «писати і малювати» в результаті доносу одного з ревних слуг царя 22 квітня 1850 р. поета було заарештовано, а в його кімнаті в будинку Герна військова влада провела обшук, в результаті якого в поета були відібрані усі книги і малярські приладдя. Про це свідчить документ, що зберігається в рукописному відділі Інституту літератури АН УРСР. До рапорту чергового офіцера штабу окремого Оренбурзького корпусу був доданий список, в якому перелічуються відібрані у Шевченка речі і книги. Серед них значаться, крім творів Лермонтова, роману «Євгеній Онегін» Пушкіна та окремих книг «полного собрания сочинений русских авторов», дві книги Шекспіра³.

У названих спогадах привертає до себе увагу те, що Шевченко читав і захоплювався «історичними драмами Шекспіра». Це не можна вважати випадковістю: саме в історичних хроніках Шекспіра сміливо ставилося питання про роль народних мас як рушійної сили історичного розвитку суспільства. І саме це імпонувало українському поету, який високо цинив героїчну історію свого народу, його подвиги і в минулому своїй країні бачив постійну боротьбу трудящих за соціальне і національне визволення. Цікаво, що в поглядах на це питання народний Кобзар України перегукується з О. С. Пушкіним. «Читайте Шекспіра — это мой припев», — писав великий російський поет 1825 р. і також захоплювався шекспірівськими хроніками⁴.

Не може бути сумніву, що п'єси Шекспіра поряд з видатними творами російських класиків були не просто душевною розрадою в часи гнітючого стану посилюючого поета, який терпів від солдатської муштри; твори Шекспіра, як і твори Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, мали певний вплив на Шевченка.

Не послаблювався інтерес українського поета до Шекспіра і пізніше, коли він, відбувши десятирічну солдатську каторгу, направився в Петербург. Затриманий на пірроку царськими полічниками в Нижньому Новгороді, Т. Г. Шевченко просить свого друга Михайла Матвійо-

вича Лазаревського (лист від 21 січня 1858 р.) придбати в Петербурзі й надіслати йому твори Шекспіра в перекладі Кетчера⁵.

Російськими і зарубіжними класиками захоплювався Т. Г. Шевченко і після повернення до Петербурга, в останні роки життя. Український поет особливо близько зійшовся з передовими діячами російської культури, здружився з революційними демократами. В цей час він проявляє ще більший інтерес до творів геніального англійського драматурга. Сучасниця поета, автор ряду історичних статей Н. О. Білозерська, що постійно перебувала в літературному оточенні Шевченка, про нього пише так: «Все, що він говорив, було обмірковане й пережите ним і розумно й талановито висловлене. Він знав Байрона і Шекспіра з російських перекладів і старанно вивчав їх, особливо останнього часто цитував й завжди доречно»⁶.

Не менший інтерес у Т. Г. Шевченка викликали твори англійського драматурга в сценічному виконанні. Український поет з якоюсь особливою пристрасністю і захватом відгукувався про вистави за п'єсами Шекспіра. У листопаді 1858 р. в Петербурзі почалися гастролі відомого в усьому світі видатного негритянського актора Айри Олдріджа, які користувалися величезним успіхом. Вистави постійно відвідував і Т. Г. Шевченко, широким захоплювався оригінальною грою великого трагіка в драматичних творах Шекспіра. Це видно з його листа від 6 грудня 1858 р. до Михайла Шенкіна: «У нас тепер африканський актор, чудеса виробляє на сцені, — пише в листі Шевченко. — Живого Шекспіра показує»⁷. Як свідчить його сучасник і учень Б. Суханов-Подколзін, поет бурхливо реагував на гру Олдріджа, за що одержував недобррозумілі зауваження як з боку глядачів, так і з боку адміністрації Маріїнського театру⁸. Такою великою була сила впливу життєвої правди, розкритої в трагедіях Шекспіра.

Суханов-Подколзін наводить цікавий епізод, який передає реакцію Тараса Григоровича на виконання ролей героїв шекспірівських п'єс. До Шевченка в студію часто заходив його великий приятель і шанувальник таланту Старов, що непогано вмів наслідувати міміку негритянського трагіка. «...Цей же самий Старов, — згадує мемуарист, — влетів було в майстерню Тараса Григоровича, почне торочити, розповідати, що бачив, що чув і тільки-но якось зачепить «божественного», незрівнянного арапа, як починався взаємний обмін враженнями, нагадування того чи іншого спостереженого вдалого моменту в тій або іншій ролі, здіймалася метушня, стільці відставлялися, очі дико витрішались, починалася жестикуляція, скреготіння зубів. Лір заважав Отелло покінчити з Дездемоною, Шейлоку не давали відновити вимогу про м'ясо; все, що тільки потрапляло під руки, служило ексцесуаром для підсилення ефекту... Я ж, єдиний глядач цих захоплень, або сміявся до сліз, або не на жарт подумував про відступ. До того ж слід відмітити, що обидва ці ентузіасти були безумовно незнайомі з мовою Шекспіра, і ця, очевидно, суттєва обставина, аж ніяк не заважала їм до delirium'a виявляти схилення перед талантом славного трагіка»⁹.

Документи свідчать, що негритянський актор Айра Олдрідж виступав в петербурзьких театрах у 1858 р. в ролях короля Ліра, Шейлока, Отелло і користувався незвичайним успіхом у глядачів. Його великий артистичний талант не міг не зворушити і Т. Г. Шевченка. В особі Ол-

² Т. Шевченко. Повна збірка творів, т. III, стор. 299.

³ Спогади про Шевченка. Держлітвидав, 1958, стор. 290.

⁴ Рукописний відділ Інституту літератури АН УРСР імені Шевченка, інв. № 1614-264, справа з фонду Штабу Оренбурзького корпусу, № 201, арк. 38.

⁵ М. Мороз. Шекспір, 1564—1616. Изд. «Молодая гвардия», 1956, стор. 193—194.

⁶ Т. Г. Шевченко. Повна збірка творів, т. III, стор. 386.

⁷ Спогади про Шевченка. Держлітвидав, 1958, стор. 501.

⁸ Т. Г. Шевченко. Повна збірка творів, т. III, стор. 413.

⁹ Спогади про Шевченка, стор. 395—396.

¹⁰ Там же, стор. 396.

дріджа український поет знайшов близьку людину, митця, чия доля була дуже подібною до його власної долі. В обох них, як згадує Катерина Юнге, було чимало спільного: «Обидва чисті, чесні душі, обидва — справжні художники, обидва мали у спогадах юності тяжкі сторінки гноблення...»¹¹ К. Юнге відзначає також, що між Шевченком і Олдріджем існували любов і шира дружба, і в знак великої любові до видатного актора Т. Г. Шевченко намалював його портрет.

А про велике враження, винесене українським поетом від п'єси Шекспіра «Король Лір» (в якій роль старого Ліра виконував теж Айра Олдрідж), свідчить, зокрема, той факт, що Шевченко намалював ескіз Король Ліра, який серед інших малюнків, виконаних рукою поета-художника, виявився найкращим.

Захоплення акторською грою Олдріджа з боку Шевченка пояснюється не тільки близькістю життєвих долей талановитих людей, подібним соціальним станом їх, не тільки високомайстерним виконанням ролей героїв трагедій Шекспіра, але й глибоким реалізмом п'єс англійського драматурга, любов'ю українського поета до справжніх витворів мистецтва, зразком яких були п'єси Шекспіра. Не випадково образи драматичних творів Шекспіра ставали предметом його тривалих роздумів. Як свідчить сам поет в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (частина II), на нього велике враження справила, зокрема, трагедія «Гамлет» (в постановці артистів Маріїнського театру), заклочу сцену якої Шевченко назвав «потрясаючою».

При цьому слід підкреслити, що сприйняття Шевченком творів англійського трагіка на сцені не було простим сприйняттям глядача-любителя. Український поет був справжнім «шекспірівським» глядачем, про якого у свій час мріяв великий англійський драматург, глядачем, який не просто втішався баченням, не тільки одержував естетичну насолоду, але й відчував глибоку життєву правду, вогонь боротьби проти соціальних сил, чим дихала кожна сцена з п'єс Шекспіра.

У ставленні до геніальної спадщини Вільяма Шекспіра український народний поет змикався з російськими революційними демократами, що високо оцінювали твори англійського драматурга і акторське виконання Айрою Олдріджем ролей героїв його п'єс.

Українського поета захоплювали і приваблювали твори Шекспіра насамперед правдивістю зображення, глибоким реалізмом, високою художньою майстерністю. Шевченко вважав Шекспіра неперевершеним майстром художнього слова, який у своїх п'єсах переконливо змалював життя різних верств англійського суспільства епохи феодалізму в усій його складності, глибині і суперечливості. Невипадково твори англійського драматурга були для Шевченка взірцем майстерності, художнім критерієм при оцінці творчості своїх сучасників і друзів.

І тому він кожен справді талановитий твір свого сучасника прагнув оцінювати шляхом порівняння його з п'єсами Шекспіра. У скупого на похвалу Тараса Григоровича таке порівняння було найправдивішою й найвищою оцінкою. Це засвідчують поетові сучасники І. С. Тургенев, В. Я. Карташевська, М. Лазаревський й інші. Знайома Т. Г. Шевченку Варвара Карташевська, в салоні якої часто проводилися літературні читання за участю українського поета, згадує: «Тоді (1858 р. — Ф. Б.) з'явилася малоросійська письменниця Марко Вовчок (Маркович). Білозерський і Шевченко підносили її до небес. Шевченко після кожного оповідання кричав: «Шекспір! Шекспір!»¹².

¹¹ Там же, стор. 327.

¹² Из воспоминаний В. Я. Карташевской о Т. Г. Шевченко. «Киевская старина», 1900, № 2, стор. 63.

До речі, про таке ж порівняння Марка Вовчка з Шекспіром згадує І. С. Тургенев. Дарюючи Карташевській роман «Дим», він залишив на книжці свій автограф: «В память прежних литературных сношений и тех знаменитых вечеров, на которых добродетельные малороссы брались за голову при чтении «Институтки» и умиленно твердили «Шекспир! Шекспир!»¹³.

В деяких працях висловлюється сумнів в справедливості цієї критичної думки Шевченка. Однак Шевченко мав повну підставу порівнювати Марка Вовчка з Шекспіром. Правда, із занадто короткої і стислої згадки Карташевської важко повністю розкрити зміст наведеного вище порівняння, але все-таки пояснити його можна, виходячи з того, що Шевченко знав прекрасно твори Шекспіра і високо його цінив за глибокий реалізм, за високоякісні вистави його п'єс. При з'ясуванні даного питання треба виходити з суті справи, з конкретної оцінки і обстановки. Як вже зазначалося, в 40—50-ті роки минулого століття твори Шекспіра як ніколи раніше набули великої популярності в Росії, а його п'єси «Отелло», «Гамлет», «Король Лір» й інші ставилися в петербурзьких театрах (зокрема в Маріїнському). Цими виставами Шевченко дуже захоплювався. В цей же час поет знайомиться і з Марком Вовчком, високо цінить її твори, називає письменницю своєю літературною донею. І саме підставою для порівняння Марка Вовчка і Шекспіра послужило для Шевченка те, що в творах української письменниці поет знайшов сильні, зворушливі драматичні сцени, глибокі психологічні переживання персонажів, трагічні ситуації. Скажімо, глибокі переживання Горпини з однойменного твору в момент, коли її спіткало велике горе — смерть рідної дочки, — зображені письменницею на таких же високих трагедійних регістрах, як і душевна буря Офелії. Але, на нашу думку, справа не тільки в конкретній схожості окремих мотивів чи художніх деталей. Твори обох письменників пройняті глибоким реалізмом в змалюванні народного життя, гуманізмом і всеядним людоловством. І Марка Вовчка ріднить з Шекспіром не просто трагедійність мотивів, а те, що саме трагічне зображення життя обома художниками слова, так би мовити, закрите в реальну побутову «рамку», своєрідність якої зумовлена і класовими і національними особливостями життя народу кожної з країн. Це й дало підставу Т. Г. Шевченку порівняти Марка Вовчка з Шекспіром, висловити надзвичайне захоплення творами обох великих художників слова. Звідси стає зрозумілим і те, чому Шевченко віддав перевагу Марку Вовчку перед французькою письменницею Жорж Санд, сказавши, що остання авторкові «Народних оповідань» і в кухарки не годиться¹⁴.

Як стверджує літературознавець О. Засенко, такий висновок Шевченко не міг зробити на підставі кращих соціальних романів Жорж Санд, як «Орас», «Консуело», де гостро критикується буржуазне суспільство. Поет мав на увазі останні твори письменниці «Дзвонарі», «Маленька Фадетта» й інші, в яких проповідувалося примирення з дійсністю, що зображувалася в ідилічних тонах. А саме це не було властиво оповіданням Вовчка¹⁵. Що ж до порівняння української письменниці з Шекспіром, то для Шевченка воно являло своєрідну форму виявлення дуже високої похвали авторці народних оповідань за передову ідейність і народність її творів.

Залишаючись завжди і в усьому вірним та послідовним своїм ідей-

¹³ Марко Вовчок. Твори, т. IV, стор. 88.

¹⁴ М. Чалый. Жизнь и произведения Тараса Шевченко. К., 1882, стор. 147.

¹⁵ Марко Вовчок. Статті і дослідження. Вид. АН УРСР. К., 1957, стор. 44.

но-естетичним принципам, скрізь зберігаючи свою оригінальність як художника слова, Т. Г. Шевченко віддавав належне драматичній спадщині Вільяма Шекспіра, добре знав його художні твори і високо їх оцінював. Зрозуміло, що і Шекспір, і Дефо, і Скотт, і Байрон та інші письменники світового значення, чия творчість Шевченко захоплювався, — всі вони більшою або меншою мірою сприяли формуванню ідейно-естетичних поглядів поета, розширенню його мистецького кругозору, утвердженню його на реалістичних позиціях.

Необхідно згадати, що в російській драматургії і театрі, а згодом і в українській в першій половині XIX ст. боротьба за реалізм і народність велася під значним впливом Шекспіра. На авторитет англійського драматурга не раз посилалися видатні російські діячі і літератори. Драматург Кюхельбекер, наприклад, закликаючи до створення оригінальної вітчизняної літератури і заперечуючи проти сліпого наслідування іноземних зразків, вказував разом з тим на необхідність вчитися в «голомного Шекспіра»¹⁶. Називаючи Шекспіра «нашим батьком», О. С. Пушкін неодноразово посилався на його авторитет і при цьому проголошував: «Я твердо уверен, что нашему театру приличны народные законы драмы шекспировской, а не придворный обычай трагедии Расина»¹⁷.

Шекспір, що став своєрідним прапором у боротьбі за реалізм, безумовно, справив позитивний вплив на Шевченка, світоглядні і мистецькі позиції якого розвивалися в руслі революційної естетики. І творчість Шекспіра, як і інших видатних російських та західноєвропейських письменників та мислителів, «була для Шевченка тою школою, без якої не може обійтися навіть найбільший геній»¹⁸. Звичайно, не слід перебільшувати вплив на українського поета, що не міг бути таким великим, як, скажімо, вплив англійського трагіка на Пушкіна. Щодо цього, дуже важливим є зауваження покійного академіка О. І. Білецького, який, торкаючись побіжно даної проблеми у статті «Шевченко і західноєвропейська література», підкреслював: «Неможливо всебічно вивчити «Руслана і Людмилу», не враховуючи вражень від Вольтера і Аріосто; не можна уяснити «Кавказького бранця», не згадуючи про Байрона або «Бориса Годунова», обминувши Шекспіра»¹⁹. Ці впливи мали набагато менше значення для Т. Г. Шевченка, лектура творів якого хоч була значною і різносторонньою, але ж займала куди менше місця, ніж у Пушкіна, що, за твердженням О. Білецького і О. Дейча, був «ширший від Шевченка»²⁰.

Загальновідомо, що продовження літературних традицій у творчості того чи іншого письменника виявляється, крім усього іншого, в спільності чи подібності тем, мотивів, образів його творів. Якщо мати на увазі подібні чи спільні риси в творчості Шекспіра і Шевченка, то це, на наш погляд, насамперед реалістичне зображення життя, піднесення і звеличення людської правди на землі, проголошення гуманістичних ідей захисту людини від сил зла. Обидва письменники були представниками різних епох, відбивали у своїх творах особливості суспільного укладу і життя своїх народів, проте їх споріднюють великі

гуманістичні принципи, вони обидва йшли в узагальненні явищ життя від розуміння людини як творця краси на землі. Синтезуючи принципи гуманізму епохи Ренесансу, Т. Шевченко у своїй творчості по-новому підійшов до створення образу людини, зв'язав зміст її життя з суспільним середовищем. Поет показав, що людина безсильна, безправна не сама по собі, не внаслідок рис своєї влади чи характеру, а внаслідок важких соціальних умов життя. Саме від народу Т. Шевченко сприйняв таку дорогоцінну якість творчості, як віру в людину, в преграсне. Звичайно, слід зауважити, що узагальнення досвіду світової літератури Т. Г. Шевченком проводилося в рамках національної літератури, на ґрунті життя українського народу. Тому для Шевченка творчість Шекспіра була зразком справді гуманістичного і глибоко правдивого мистецтва. Ще І. Я. Франко вказував на геніальне вміння Шекспіра ставити і вирішувати на вузькому, здавалося б, частковому матеріалі важливі соціально-політичні проблеми, побачити за особистою драмою героїв великий соціальний або історичний конфлікт. Цю благодатну традицію продовжує розвивати Т. Г. Шевченко. Взяти для прикладу проблему звеличення «божественних» рис материнства та широго незапям'ятованого кохання. Як і Шекспір, звеличуючи людське кохання в образі Дездемони, перетворив її в осяяну емблему людської мудрості, поставив її вище звичайної смертної людини, — так само і Шевченко в своїх геніальних поемах «Марія», «Слепа» й інших показав кохання людини як витвір земного щастя. І всю поезію непорочної чистоти та материнства, всю безмірно сумну поезію страждань кохання поет майстерно сконцентрував у своїх співучих тужливо-ліричних творах.

Проте, як справедливо зауважив академік О. І. Білецький, — «інші основні риси Шекспіра — різностороннє зображення характерів, показаних в їх розвитку, в їх суперечностях, не являють собою чогось типового для Шевченка. Великий ліричний поет, він не раз поривався до драми, але не створив драми, достойної свого генія. А драматичний пафос «Гайдамаків», звичайно, зовсім не шекспірівського складу, як і весь твір — не трагедія, не історична хроніка, а скорше драматична ораторія»²¹. І все ж додамо до цього, що поема «Гайдамаки», не будучи за жанром історичною хронікою, має подібні риси з творами цього жанру в Шекспіра. Скажімо, масові сцени поєми «Гайдамаки» сягають своїм корінням до його історичних хронік, бо головним тут є не історія королів чи полководців, а історія народів — рушійної сили історичного розвитку суспільства.

Не важко побачити розвиток шекспірівських традицій і в підході до зображення трагічного в українського поета. Так, саме трагічного! Ми вважаємо, що Шевченкова поема «Єретик» — жанр історико-трагічної поеми. Звичайно, глибина сприйняття Шевченком Шекспіра проявляється не в тому, що український поет використовує жанри англійського драматурга, а в тому, що він зображує людину, засвоюючи і розвиваючи в нових умовах великі принципи гуманізму, які проявляються в поєднанні високої людяності і жагучої ненависті до ворога. Шекспір цікавив Шевченка і сприймався ним не просто як майстер драматургії, а як носій сміливого поєднання трагічного і комічного, як виразник стихій народної мови, як великий гуманіст. До речі, ці традиції Шекспіра розвиває в нових умовах не лише Шевченко, а й багато інших передових письменників його часу. Нарешті відзначимо, що не менш інтересним було б дослідження питання про творчий розвиток в поезії

¹⁶ О направлении нашей поэзии, «Мнемозина», 1824, ч. 2.

¹⁷ Пушкин, Письма, т. I, М.—Л., 1926, стр. 477—478.

¹⁸ Б. Гавришкін, Шевченко і західно-європейська література. Журн. «Вісник», 1961, № 5, стор. 166.

¹⁹ О. І. Білецький. Від давнини до сучасності. Вибрані праці в двох томах, т. II. Держполітвидав, 1960, стор. 320.

²⁰ О. Білецький, О. Дейч, Тарас Григорович Шевченко. Літературний портрет. Держлітвидав, 1961, стор. 208.

²¹ О. І. Білецький. Від давнини до сучасності, т. II, К., 1960, стор. 320.

Тараса Шевченка мотивів шекспірівських сонетів. Ми вважаємо, що дух «шекспіризму» досить глибоко проявляється в типологічній схожості ліричного героя, хоча, очевидно, український поет і не знав сонетів Шекспіра (принаймні відсутні джерела, які б це підтверджували). Останнє питання може стати предметом окремого дослідження.

Великою заслугою основоположника нової української літератури Т. Г. Шевченка є те, що він міг по-справжньому оцінити естетично-пізнавальне значення Шекспіра для духовного збагачення людства, так би мовити, утвердив його видатну роль в збагаченні української культури; заклав основи розвитку його традицій своїми талановитими наступниками. Геніальний український поет власним прикладом показав, як необхідно ставитися до спадщини своїх попередників. Запалені цим прикладом українські письменники-класики (авторитет Шевченка для яких був незаперечним), продовжуючи розвивати Шевченкові традиції в літературі, спиралися одночасно і на творчий досвід англійського драматурга, постійно захоплювалися його багатотою, високохудожньою спадщиною. Так, видатний представник критичного реалізму в українській літературі Панас Мирний посилено вивчав творчий досвід Шекспіра, скористався ним при написанні драматичних творів. В авторі «Гамлета» Мирний відкрив мислителя, психолога, гуманіста, що справив великий вплив на формування естетичних поглядів українського письменника. Ще в 1870 р. задовго до створення геніального роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», в якому розкрито трагедія трудящої людини, Мирний робить запис у своєму щоденнику: «Читаю Шекспіра. Що за сила слова, що за глибина думки? І це — поет 16 віку?.. А візьміть ви пісню Шекспіра. О! Глибоко, глибоко вона хватає вас за серце, дле у душу вашу таку несканзану тугу за Ліра, за Отелло і радість за Корделію, Дездемону, Офелію, що ви плачете із приливу несканзаного горя і несканзанної радості. А Гамлетівське: *бути чи не бути!* у кого воно не обзивається у серці при початку якого діла нового, незнайомого, скованого з совістю чоловічою, з його думками, вірою?»²² Панас Мирний надавав величезного значення перекладу творів Шекспіра на українську мову, вважаючи його «немалим скоком уперед у нашому літературному поступі»²³.

Високо оцінювали літературну спадщину Шекспіра М. Старицький, Іван Франко, Леся Українка, П. Куліш, які самі перекладали твори англійського драматурга на українську мову, займалися вивченням його дорогоцінної спадщини.

Гуманістичні ідеї шекспірівських творів, їх глибока правда і реалізм, пристрасне звеличення людської гідності і боротьби за її щастя — це те, що насамперед споріднює твори англійського трагіка з видатними творами української класики, це те, що знаходить дальший творчий розвиток в радянській літературі. Саме за це віддає шану геніальному драматургові радянський народ, в скарбниці культурної спадщини якого твори Шекспіра займають почесне місце. І глибоко символічним є те, що в 1964 р. радянський народ відзначає ювілей Шекспіра поряд з ювілеєм видатного сина українського народу — поета революціонера-демократа Тараса Григоровича Шевченка. Як не згадати тут слів з вітальної телеграми пленуму Спілки радянських письменників, надісланої на ім'я ЦК КПРС у зв'язку з 125-річчям з дня народження Т. Г. Шевченка: «Тільки в Радянському Союзі, який є єдиною законною спадкоємцем усієї спадщини світової культури, тільки в країні, де закладаються основи

культури комунізму, — можливі культурні свята, подібні ювілеям Пушкіна, Шевченка, Руставелі, Шекспіра, Гете і інших класиків світової літератури»²⁴.

F. M. VELETSKY

T. G. SHEVCHENKO
ABOUT WILLIAM SHAKESPEARE

Summary

The article «T. G. Shevchenko about William Shakespeare» is an attempt to deal with the question of T. G. Shevchenko's attitude towards the creative heritage of W. Shakespeare, the great English playwright.

The author of the article uses the facts from the correspondence of the great Ukrainian poet, his diary, the reminiscences of his contemporaries and some archival data. He comes to the conclusion that T. G. Shevchenko was constantly interested in Shakespeare's heritage. He highly appreciated the works of the English tragedian and what is more he was a worthy disciple of the Shakespearian traditions in the Ukrainian literature. The community of the motifs in the works of both of the writers and the similarity of their literary and esthetic views are emphasized in the article. But these features did not prevent each of them from being an original literary artist, a son of his time and his people.

²⁴ Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах. Держполітвидав УРСР, 1960, стор. 430—431.

²² Панас Мирний. Твори в п'яти томах, т. V. К., 1955, стор. 342—343.

²³ Там же, стор. 362.